

УДК 327.51:341.24:355.01(44.083+410+47)“1939”

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2026-33-5>

Литвин В.Ю.

<https://orcid.org/0000-0002-4198-0768>

Черевко О.С.

<https://orcid.org/0000-0003-4808-4322>

ПРИЧИНИ ПРОВАЛУ ТРИСТОРОННІХ ПЕРЕГОВОРІВ 1939 РОКУ У РАДЯНСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ: СПРОБА ДЕКОНСТРУКЦІЇ*

У статті досліджується процес московських тристоронніх перемовин 1939 року між представниками Франції, Великої Британії та СРСР з метою підписання військової конвенції та політичної угоди між цими країнами. В радянській і російській історіографії провину за провал перемовин традиційно покладають на Францію та Велику Британію. Подібна думка репрезентується в радянській/російській та подекуди українській енциклопедистиці, у якій відзначається роль прем'єр-міністра Франції Едуарда Даладье, як політика, який свідомо затягував перемовини. На підставі аналізу архівних та історіографічних джерел здійснено спробу спростувати радянську версію щодо умисного саботажу московських перемовин з боку Едуарда Даладье. Особиста зацікавленість політика у співробітництві з СРСР, намагання налагодити дипломатичні контакти між країнами у міжвоєнний період та поведінка його емісара генерала Аїме Думенка дає підстави стверджувати про навмисну фальсифікацію та викривлення справжніх причин провалу тристоронніх перемовин. Грунтовний аналіз геополітичної та військової ситуації, у якій опинилися Велика Британія та Франція у 1939 р. засвідчив, що ці країни були зацікавлені у підписанні військової конвенції СРСР з метою протидії експансіоністській політиці Німеччини та Італії, а опрацювання стенограм переговорів дає змогу зробити висновок про серйозність намірів країн заходу укласти союз з СРСР. Натомість представники СРСР виявили надмірну зацікавленість в отриманні права на перетин радянськими військами кордонів Польщі та Румунії. Саме неможливість задоволення цієї вимоги й спричинила провал московських перемовин. Очевидно, намагаючись перекинути відповідальність за провал перемовин, Радянський Союз прагнув уникнути відповідальності за свій альянс з агресором, остаточно оформлений «пактом Молотова-Ріббентропа». Опрацювання українських енциклопедичних видань часів Незалежної України засвідчило брак уваги їхніх авторів та укладачів до міжнародних подій напередодні Другої світової війни та провідних політичних діячів міжвоєнного періоду, а також зловживання у цитуванні радянських ідеологічно-заангажованих видань.

Ключові слова: дипломатія, міжвоєнний період, московські переговори 1939 року, тристоронні переговори, Едуард Даладье, Аїме Думенк, Реджинальд Дракс, Климент Ворошилов.

* Назва тристоронніх переговорів по-різному трактується в українській та зарубіжній історіографії з огляду на питання головного ініціатора укладання військової конвенції та політичного союзу. Оскільки, на думку авторів статті, основним ініціатором підписання угоди виступає Франція (відповідна аргументація наведена у статті), переговорний процес подається як франко-британсько-радянський.

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

У відділі воєнно-історичних досліджень Інституту історії України НАНУ триває робота над новим великим енциклопедичним виданням «Друга світова війна. Україна. Енциклопедія», метою якого є створення візії Другої світової війни, що поєднує україноцентричні позиції та світовий контекст задля формування об'єктивної картини глобального протистояння. Однією з показових подій напередодні Другої світової війни є вагомі підстави вважати трьохсторонні Московські (французько-британсько-радянські) переговори серпня 1939 року, що були ініційовані французькою та британською сторонами і стали останньою спробою зупинити/пригальмувати потенційного агресора в особі Гітлера в його намірах експансії в центрі Європи. У зарубіжній та вітчизняній історіографії присвяченій переддню (1939 р.) Другої світової війни ця проблема залишається в дискусійному полі. Одними з вузлових питань, що перебувають у науковому дискурсі залишаються: чи було дійсною метою цього переговорного процесу створити систему колективної безпеки, досягти конкретних домовленостей з Радянським Союзом і таким чином запобігти реалізації нацистських експансіоністських планів? Чи обмежитись загальним зондажем з метою з'ясування подальших намірів керівництва СРСР щодо політичного союзу з Райхом та доєднання до країн Осі.

Важливу роль в переговорному процесі відігравали його учасники: англійську сторону представляв адмірал Реджинальд Дракс, французьку генерал Айме Думенк, представником радянської сторони виступав нарком оборони маршал Климент Ворошилов. Подібний склад учасників пояснюється тим, що ціллю переговорів для західних представників була підготовка та укладання військової конвенції. Оскільки загроза з боку нацистської Німеччини була вкрай реалістичною, то динаміка переговорного процесу, на думку представників емісарів Заходу, мала бути досить високою. Варто зазначити, що найбільш активним ініціатором виступав прем'єр-міністр Франції Едуард Даладье, який на протигагу архітектору політики умиротворення лідеру правлячої консервативної партії Невіллу Чемберлену, усвідомлював її хибність і реалістично оцінював складну міжнародну ситуацію після повної окупації Німеччиною Чехословаччини (березень 1939 р.).

Варто зазначити, що Едуард Даладье відіграв одну з ключових ролей у французькій та європейській політиці міжвоєнного періоду: у різні часи політик займав чільні посади у французькому уряді та Кабінеті Міністрів (міністр колоній, воєнний міністр, міністр іноземних справ, міністр національної оборони) [1]. На посаді прем'єр-міністра Франції у 1933, 1934 та 1938–1940 рр. Саме за його каденції, в союзі з Британією було зроблено невдалу спробу умиротворення Гітлера та підписано Мюнхенську угоду. Водночас, Даладье ініціював переозброєння французької армії та військово-повітряних сил. Врешті, 3 вересня 1939 р. як гаранти недоторканості кордонів Польщі, уряди Даладье та Чемберлена оголосили війну Німеччині і тим самим вступили у Другу світову війну не беручи активної участі у ній до весни 1940 р.

Під час опрацювання історіографічних джерел було виявлено доволі контрверсійні свідчення щодо самого переговорного процесу та ролі в ньому Даладье. У дипломатичному словнику (1985 р.) за загальною редакцією відомого радянського державного та партійного діяча А. Громика, позиція Великої Британії та Франції характеризується як така, що «завела політичні переговори у глухий кут» [2, с. 248].

На тлі цих переговорів Едуард Даладье характеризується як «один із основних винуватців зриву Московських перемовин 1939 року» [2, с. 281]. Прикро, але в першому томі Української дипломатичної енциклопедії (2004 року видання) майже дублюються оціночні судження щодо ролі французького прем'єр-міністра в французько-британо-радянському переговорному процесі та ролі в ньому Даладье [3, с. 276-277]. Оскільки за іншими історіографічними джерелами трьохсторонній переговорний процес з боку західних країн перспективи підписання військової конвенції виглядали досить реалістично, а Даладье був одним з його натхненників, такі твердження виглядають досить спірними. Оскільки за іншими історіографічними джерелами французький політик став одним з натхненників та основних ініціаторів переговорів метою яких було забезпечити участь Радянського Союзу у війні проти Третього Райху на боці антигітлерівської коаліції. Зокрема, на думку відомого українського історика А. Трубайчука «Даладье розробив більш широку форму трьохсторонньої взаємодопомоги у разі втягнення однієї зі сторін у війну». Він також стверджує що «на відмінно від Англії яка продовжувала політику затягування та очікування, Франція продемонструвала готовність до рішучих кроків» [4, с. 10-11].

Авторитетною видається думка відомого радянського дипломата І. Майського: «саме французький уряд наполягає перед британським на тому, щоб він схвалив пропозиції щодо троїстого пакту про взаємодопомогу. Радянський повноважний посол у Франції Я. Суриц (1937–1940 рр.), який був присутній на зустрічі з радянським послом в Британії І. Майським наголошував на тому, що Даладье спонукає Чемберлена до троїстого пакту про взаємодопомогу» [5, с. 394].

Подібні судження містяться в архівному документі, введеному в науковий обіг Вільямом Ширером. Ідеться про директиву Едуарда Даладье генералу Думенку, надіслану до початку перемовин, у якій прем'єр-міністр Франції дає генералу наказ якомога швидше досягнути домовленостей з Радянським Союзом [6, с. 591]. Оскільки мова йде про цілком реальний архівний документ з доволі однозначним змістом, а не інформацію, наведену в мемуарах чи інших его-джерелах, написаних вже після закінчення війни, то її зміст цілком може бути взятим до уваги в рамках цього дослідження, оскільки він уможливілює висновок щодо реальної зацікавленості Едуарда Даладье в успішному укладанні договору з СРСР.

Таким чином, автори згаданих вище позицій сходяться на тому, що станом на літо 1939 р. Франція намагалася створити сприятливе підґрунтя для підписання трьохсторонньої воєнної конвенції та політичної угоди.

З огляду на те, що ці твердження не корелюються з наведеними у радянських енциклопедичних виданнях, постає цілком логічне та закономірне питання щодо підґрунтя заяв про незацікавленість західних союзників у кінцевому результаті підписання угод. У фундаментальних виданнях *Britanica* [1] та енциклопедичному сайті *Oxford Reference* [7] не міститься жодної інформації про французько-британсько-радянський переговорний процес та його перспективи. Таким чином, навіть доволі побіжний аналіз історіографічних джерел засвідчив той факт, що ідеологічні стереотипи радянської/російської історіографії хибують на відверте ігнорування/фальсифікацію мети переговорного процесу та завдань його учасників з боку західних держав.

У статті здійснено спробу виявити джерело дезінформації та на основі архівних документів довести безпідставність звинувачень Франції та її керівництва у затягуванні та саботуванні трьохсторонніх Московських перемовин 1939 року.

Дослідження проблематики дипломатичних перемовин західноєвропейських держав із Радянським Союзом у міжвоєнний період є далеким від завершення. Зокрема, це пов'язано з тим, що документи, які зберігалися в радянських, а тепер у російських архівах, досі є засекреченими і тому дослідники можуть послуговуватися лише опублікованими джерелами. Незважаючи на це, низка українських та зарубіжних вчених спромоглися дослідити окремі аспекти цих перемовин. Зокрема, А. Трубайчук у своїй праці «Містер з парасолькою» досліджує не тільки діяльність прем'єр-міністра Великої Британії Невіла Чемберлена, але й висвітлює основні напрямки дипломатичних зусиль союзників у міжвоєнні роки [8]. Натомість, у монографії «Брудершафт двох диктаторів» вчений фокусується на німецько-радянській дипломатії і тому, як провал московських перемовин позитивно вплинув на динаміку юридичного оформлення радянсько-німецького зближення [9].

Українські дослідники Олег Машевський і Тарас Ткачук у своїй статті намагаються продемонструвати всю складність причин, що призвели до невдачі Московських перемовин. Автори наголошують на тому, що звинувачення Франції та Великої Британії як єдиних винуватців провалу цих контактів є виявом доволі поверхового та компліментарного підходу до вивчення цієї події [10].

Англійський вчений Алан Тейлор у своїй монографії «Провісники Другої світової війни» намагається пояснити невідворотність нового світового конфлікту низкою дипломатичних прорахунків та невдач Великої Британії та Франції. Особливу увагу автор приділяє позиції СРСР у міжвоєнний період і доходить висновку, що незацікавленість СРСР у політичному та військовому

союзу з вищеназваними країнами стала однією з причин провалу західної дипломатії та успіху німецької [11].

Відомий американський советолог Адам Улам у своїй статті викладає версію, згідно з якою політика Радянського Союзу у міжвоєнні роки спрямовувалася не на організацію «хрестового походу проти фашизму», а, в першу чергу, на те, щоб утримати країну подалі від війни [12]. Незважаючи на те, що ця позиція буде критикуватися в рамках цього дослідження, необхідно визнати, що Улам демонструє ретельне опрацювання радянських документів та знання механізмів реалізації зовнішньої політики СРСР у міжвоєнний період.

Не можна оминати увагою й фундаментальні праці Генрі Кіссинджера та Вільяма Ширера («Дипломатія» [13] та «Злет і падіння Третього Райху»), в яких ґрунтовно досліджено дипломатичні контакти у міжвоєнну добу загалом та Московські перемовини 1939 року зокрема [14].

Недостатньо ґрунтовно в українській та зарубіжній історіографіях висвітлена постать Едуарда Даладьє. Як уже зазначалося вище, «Українська дипломатична енциклопедія» містить відповідну статтю, в якій значною мірою калькуються радянські ідеологізовані стереотипи. У 2016 р. вийшло друком дев'ятитомне видання «Політологічної енциклопедії», написане професорсько-викладацьким складом історичного факультету Уманського державного педагогічного університету. На сторінках цього видання відсутня будь-яка інформація не тільки про Едуарда Даладьє як прем'єр-міністра Франції [14], а й про такі знакові та вирішальні для світової історії події як Мюнхенська конференція 1938 року та Московські переговори 1939 року [15].

Варто зазначити, що у зарубіжній історіографії постать Даладьє найчастіше досліджують у зв'язку з проведенням політики умиротворення агресора, подіями «Мюнхенської змови» 1938 року та капітуляцією Франції у 1940 році. Однією з небагатьох праць, у яких дійсно ґрунтовно досліджується постать Едуарда Даладьє, є монографія Елізабет дю Рой [16]. У ній авторка намагається реалізувати історико-антропологічний підхід та показати, яким чином особистісний чинник Едуарда Даладьє впливав на його політичні рішення. У монографії приділена увага участі майбутнього прем'єр-міністра у боях Першої світової війни та ранньому етапу його політичної кар'єри, що, в свою чергу, дає змогу рельєфніше сформулювати уявлення про його постать.

Розпочати виклад основного змісту цієї розвідки варто з того, що в Російському державному архіві суспільно-політичної історії (РДАСПІ) виявлено джерело, аналіз змісту якого може пояснити, яке підґрунтя має радянське твердження про «саботаж Московських перемовин». Мова йде про декларацію французької комуністичної партії 1940 року з красномовною назвою «Ми звинувачуємо» авторства Андре Марті та Моріса Тореза. Цей документ цілком присвячено критиці політики французького уряду у міжвоєнний період, чия недалекоглядна поступливість агресивним вимогам Райху призвела до війни. Зокрема, на другій сторінці цього маніфесту міститься

такий фрагмент: «Ми звинувачуємо Даладье та Бонне в тому, що вони саботували франко-радянський пакт про взаємодопомогу, що мав би слугувати гарантією миру та безпеки для нашої країни, в тому що вони відкидали та провалювали всі пропозиції Радянського Союзу про організацію колективної безпеки та миру, якого так хотів французький народ» [17, с. 2].

Аналізуючи цей документ варто обов'язково враховувати той факт, що Моріс Торез активно співпрацював з Кремлем та мав неабиякий пієтет до своїх радянських візаві. Зокрема, Анджело Россі у своєму дослідженні зазначає, що французькі комуністи навіть після укладання «пакту Молотова-Ріббентропа», що йшов у розріз з їхніми ідейними переконаннями, все одно продовжували дотримуватися офіційної «лінії Кремля» [18, р. 22-23]. Як мінімум, один цей факт зобов'язує поставити під сумнів якщо не самостійність всієї партії, то хоча б її провідних діячів, адже, з одного боку, вони у своїй декларації критикують надмірну поступливість французького уряду щодо нацистської Німеччини, а, з іншого боку, продовжують співпрацю з радянськими комуністами, які підписали договір про ненапад з їх залятим ворогом. Саме тому, не виключено, що текст цієї декларації було складено французькими комуністами під час систематичних консультацій зі своїми московськими колегами.

Більше того, до написання маніфесту Моріса Тореза цілком міг підштовхнути факт особистої образи. Річ у тім, що саме уряд Едуарда Даладье ухвалив рішення про заборону діяльності комуністичної партії Франції. Приводом до цього слугувала її активна антивоєнна пропаганда [19]. Саме тому, цей маніфест можна вважати однією з форм політичної помсти Моріса Тореза уряду Едуарда Даладье, що тільки додатково підтверджує факт його ідеологічної заангажованості.

На документі стоїть примітка про те, що з ним мав ознайомитися Андрій Жданов. Враховуючи той факт, що цей радянський партійний діяч станом на травень 1940 р. очолював управління пропаганди та агітації ЦК ВКП(б), стає зрозумілим, чому саме з цього документа була взята цитата, використана під час наповнення радянської енциклопедії.

Таким чином, проведений аналіз дає змогу стверджувати, що саме цей документ діячів комуністичної партії Франції і став тим джерелом, яке радянські вчені навмисно використали для того, щоб викрити роль Даладье у провалі Московських перемовин. Враховуючи значення компартії в суспільно-політичному житті країни, можна цілком припустити, що зроблено це було за наказом «згори».

Однак, задля дотримання академічних принципів неупередженості та об'єктивності, додаткового розгляду потребує питання про те, якими ж були «всі пропозиції щодо організації колективної безпеки», «відкинуті» Францією, та чи дійсно саме прем'єр-міністр Даладье є особисто винним у саботажі Московських перемовин 1939 року.

Одразу варто зазначити той факт, що сам Едуард Даладьє не брав безпосередньої участі у перемовинах, тому його роль у них може бути оцінена крізь призму діяльності та поведінки емісара – генерала Аїме Думенка, який діяв відповідно до інструкцій прем'єр-міністра.

Московські перемовини 1939 року були не першим контактом французьких та радянських дипломатів з метою досягнення домовленостей на випадок війни в Європі. Ще 1936 р. до Москви мав прибути представник генерального штабу для проведення «технічних переговорів» про взаємодопомогу [20, с. 465-466]. Ідейним натхненником цієї зустрічі був міністр авіації П'єр Кот, тож основною темою для обговорення мала стати можлива співпраця в авіаційно-промисловому секторі.

На початку листопада 1936 р. прем'єр-міністр Франції Леон Блюм провів нараду за участі міністра оборони Едуарда Даладьє, міністра П'єра Кота та головнокомандувача армії Моріса Гамелена, на якій було вирішено значно розширити програму майбутніх перемовин з СРСР. Замість суто технічної співпраці представникам Радянського Союзу мало бути запропоновано повноцінний договір про взаємодопомогу. Французьким представником на перемовинах мав стати офіцер генерального штабу генерал Мандрас, колишній аташе французького посольства в Москві. Про новий формат перемовин Леон Блюм повідомив повноважного представника СРСР у Франції Владіміра Потьомкіна. Однак особливого ентузіазму в радянського дипломата ця новина не викликала, адже вже 9 листопада він повідомляв Народний комісаріат закордонних справ СРСР про те, що у нього «з'явилася підозра, чи не хочуть ділову розмову спеціалістів авіації підмінити малозобов'язальним й розпливчастим зондажем» [21, с. 549].

Незважаючи на те, що в майбутньому успіху ці переговори не досягли і договір з СРСР про взаємодопомогу так і не був ратифікований, сам факт проведення подібних перемовин яскраво свідчить про намір французького політичного та військового керівництва загалом та Едуарда Даладьє як міністра національної оборони, зокрема, бачити СРСР своїм потенційним союзником, а не ворогом. Про серйозність намірів французького керівництва засвідчує той факт, що рішення про початок перемовин ухвалювалося за участі не лише політичного керівництва, а й головнокомандувачів армії та військово-повітряних сил. У переговорному процесі не брали участь лише представники французьких військово-морських сил, однак можна припустити, що вони не брали участі у створенні проекту майбутніх переговорів через те, що радянський флот станом на 1936 рік не становив потужної сили, а місця його базування були віддалені від французьких морських комунікацій. Саме тому, у разі війни французький флот робив основну ставку на взаємодії саме з британським флотом.

Також доволі показовим є той факт, що французьким представником було обрано генерала Мандраса, який у минулому проходив службу у французькому

посольстві в СРСР і, як наслідок, краще розумів специфіку взаємодії з керівництвом радянських спецслужб.

Тим не менше, як вже зазначалося вище, успіхом переговори 1936 р. не завершилися. Друга спроба залучити СРСР до системи взаємодопомоги у разі війни в Європі мала місце 1939 р. На той час геополітична обстановка зазнала суттєвих змін: нацистська Німеччина значно посилила свій промисловий та військовий потенціал, розширила свої території завдяки аншлюсу Австрії, приєднання Судетської області та литовської області Клайпеда (Мемель). Після Мюнхенської угоди 1938 року Німеччина, приєднуючи до себе чехословацьку Судетську область, принаймні офіційно декларувала, що цей регіон стане останньою німецькою територіальною претензією в Європі [6, с. 440]. Однак уже 1939 р. німецькі війська без оголошення війни перейшли чеський кордон та окупували територію Чехословаччини під приводом «захисту» країни. Відсутність політичної волі чеського політичного та військового керівництва, а також будь-яких рішучих дій з боку Великої Британії та Франції унеможлилювала будь-який організований опір. У результаті цієї неспровокованої агресії до рук нацистів потрапили такі промислові гіганти як «Чеська Збройовка», концерн «Авіа», «Шкода», а також значні запаси піхотного озброєння, артилерії та бронетехніки. Після такого порушення Мюнхенського договору та віроломних дій нацистської Німеччини навіть Невіл Чемберлен, як основний архітектор політики умиротворення агресора, зрозумів, що будь-які подальші територіальні поступки агресору неможливі. Саме тому, коли Німеччина стала висувати претензії на польський Данцигський коридор, що мав би з'єднати Верхню Сілезію та Східну Пруссію, Британія і Франція відмовилися від подальших територіальних поступок Німеччині та надали свої гарантії безпеки Польщі.

Незважаючи на те, що американські періодичні видання іронічно зазначали, що чекають нового «польського Мюнхена» [22, р. 407], Едуард Даладьє, як прем'єр-міністр Франції використав час, виграний завдяки Мюнхенському договору, для того, щоб зміцнити армію Франції. Зокрема, в результаті його спільних з міністром фінансів Полем Рейно зусиль було реорганізовано французьку авіаційну промисловість, яка станом на вересень 1939 р. змогла зрівнятися у темпах виробництва літаків з німецькою [23, р. 184]. Завдяки дипломатичним успіхам Даладьє США, незважаючи на свою політику нейтралітету, схвалили французькі запити на купівлю авіаційної техніки, що дало змогу посилити французькі ВПС майже трьома сотнями винищувачів Curtiss «Hawk» [24].

Та навіть ці, без сумніву, ефективні заходи не могли схилити шальки терезів на бік французької армії у випадку протистояння з німецькою. Французька авіаційна промисловість, що тільки вийшла на потрібні темпи виробництва, не могла змагатися з німецькою, що упродовж останніх років була повністю переведена на військові рейки. Більше того, німецькі пілоти й танкісти мали

змогу протестувати свою військову техніку і тактику їх застосування у бойових умовах під час служби у легіоні «Кондор» та участі в громадянській війні в Іспанії.

Таким чином навіть побіжний аналіз геополітичної та військової обстановки дає змогу стверджувати, що адекватно протистояти німецькій армії силами лише французької армії та військами Британської Співдружності було неможливо. Єдиним доступним варіантом було створення альянсу з державами в Центральній та Східній Європі, які б могли змусити Німеччину воювати на два фронти. Ідеальною кандидатурою на цю роль могла би стати Чехословаччина з її потужною лінією укріплень у Судетських горах, прозваною «чеською лінією Мажино», розвиненою промисловістю, що дісталася їй у спадок від Австро-Угорщини та добре озброєною армією. Однак через «Мюнхенську змову», коли Чехословаччина була фактично зраджена Великою Британією та Францією і наступною окупацією країни німецькими військами, цей союзник був більше недоступним. Квінтесенцію політики умиротворення, що призвела до втрати державності Чехословаччини підсумував Едвард Бенеш: «Ми нікого не зрадили, але всі зрадили нас. Нас не перемиг Гітлер. Нас перемогли наші друзі» [25, с. 82].

Нова жертва територіальних претензій Гітлера, Польща, мала доволі чисельну, хоча до певної міри архаїчну армію, що мала недостатньо засобів моторизації та механізації. До того ж, рішення про зведення фортифікаційних споруд на кордоні з Німеччиною польський генеральний штаб ухвалить лише в червні 1939 р., коли до німецького нападу залишатиметься якихось два місяці [26, с. 35-36]. Тим не менш, польські збройні сили, у випадку їх зосередження у складі оперативних об'єднань вздовж польсько-німецького кордону та відповідної підтримки з боку своїх союзників цілком могли вести успішні оборонні бої. Незважаючи на це, ситуація ускладнювалася тим, що у випадку німецької агресії польська армія мала очікувати нападу не тільки з заходу, але й з півдня, де знаходився протекторат Богемії та Моравії, а також маріонеткова держава Словаччина. Затиснуті «між молотом і ковадлом» польські збройні сили були приречені. Єдиною реальною силою на Сході, чия армія за рахунок своєї кількості могла б кинути реальний виклик Німеччині, залишався СРСР. Саме ці фактори змусили британське та французьке керівництво розпочати Московські перемовини з СРСР у квітні 1939 року.

Варто наголосити на тому, що в квітні розпочався саме політичний сегмент Московських перемовин, однак в рамках цього дослідження варто зацентрувати увагу на військових переговорах, які тривали впродовж серпня 1939 р. й основною метою яких визначалося підписання військової конвенції між СРСР, Великою Британією та Францією.

З французького боку ставлення до переговорів було доволі серйозним. Зокрема це засвідчує документ, знайдений в архівах та ґрунтовно проаналізований Вільямом Ширером. Ідеться про директиву Едуарда Даладьє

генералу Думенку, надіслану до початку перемовин, у якій прем'єр-міністр Франції дає генералу наказ якомога швидше досягнути домовленостей з Радянським Союзом [6, с. 591]. Оскільки мова йде про цілком реальний архівний документ з доволі однозначним змістом, а не інформацію, наведену в мемуарах чи інших его-джерелах, написаних вже після закінчення війни, то її зміст цілком виправдано може бути взятим до уваги в рамках дослідження. Цей документ уможливило висновок щодо ширшої зацікавленості Едуарда Даладьє в успішному укладанні договору з СРСР.

Показовим є те, що в радянській дипломатичній енциклопедії зазначено, що представник Франції отримав директиву «вести переговори таким чином, щоб уряд, який він представляє, не був зв'язаний жодними зобов'язаннями» [27, с. 248]. Інформація, наведена в попередньому абзаці, створює підстави для спростування цієї відвертої фальсифікації.

На другий день перемовин, 13 серпня 1939 р., генерал Думенк – представник Франції та адмірал Дракс – представник Британії, у відповідь на запит радянської сторони в особі маршала Кліма Ворошилова та командарма Бориса Шапошникова повідомили конфіденційну інформацію про стан готовності, організацію та стратегію дій радянських збройних сил на випадок війни з Німеччиною. Перед своїм виступом генерал Думенк попросив всіх учасників перемовин «тримати все почуте у великому секреті та забути після виходу з зали перемовин» [28, с. 551]. Зокрема, представник Франції доволі детально повідомив про кількісний та якісний склад французьких збройних сил, їхнє забезпечення артилерією та бронетехнікою, торкнувся питання проведення мобілізації та налагодження системи логістики для забезпечення військових підрозділів [28, с. 551-553]. Генерал Думенк не оминув своєю увагою питання переведення французької економіки на військові рейки, охарактеризував стан забезпечення промисловості сировиною для виробництва вибухівки та синтетичного пального, а також представив плани головнокомандувача французької армії Моріса Гамелена на випадок війни з Німеччиною [28, с. 553-554].

Як засвідчує наведена вище інформація, генерал Думенк надав учасникам переговорів доволі точні дані про ступінь підготовки Франції до війни та план дій її збройних сил. Тим не менш, маршал Ворошилов не задовольнився цією інформацією і поставив низку додаткових питань. Серед іншого, радянського маршала особливо зацікавило те, які сили буде виділено для оборони італійського фронту та на іспанському кордоні, а також стан французьких фортифікацій на кордоні з Німеччиною та Італією. Також радянський перемовник бажав почути про плани спільних дій військово-повітряних та військово-морських сил Великої Британії та Франції, а також кількісний склад та план дій англійський, бельгійських та польських збройних сил на випадок війни з Німеччиною [28, с. 554-555].

Незважаючи на складність поставлених радянським маршалом питань, відповіді на них були дані вже під час вечірнього засідання того самого дня. Додаткові питання щодо французьких сухопутних військ було уточнено генералом Думенком, дані про стан французької авіації доповів генерал Вален, а інформацію про армію Великої Британії – генерал Хейвуд. Тим не менш, представники Франції та Англії зі зрозумілих причин не змогли надати точних даних про кількісний склад армій Бельгії та Польщі [29, с. 555-558]

Варто ще раз наголосити на тому, що ця інформація була повідомлена тоді, коли жодних домовленостей між трьома делегаціями досягнуто не було і представник радянської сторони маршал Ворошилов станом на 13 серпня жодної подібної інформації про Червону армію іншим учасникам переговорного процесу не надав. Як наслідок, представники Британії та Франції повідомили йому фактично в односторонньому порядку стратегічно важливу інформацію «під чесне слово». З точки зору історичної ретроспективи не можна відкидати припущення, що почута інформація цілком могла бути передана нацистській Німеччині як новому союзнику СРСР після підписання радянсько-німецького договору про ненапад.

Під час свого виступу адмірал Дракс зробив заяву про те, що військовий альянс Франції, Великої Британії та СРСР зможе «зв'язати руки» Гітлеру і відверне небезпеку розв'язання війни в Європі. На думку адмірала, сам факт існування військових домовленостей між цими країнами здатен, по-перше, змусити Італію дотримуватися нейтралітету, а, по-друге, утримати Гітлера від прагнення до подальшої територіальної експансії [29, с. 558].

Подібна поведінка представників французької та британської делегацій яскраво відображає зацікавленість обох сторін у досягненні порозуміння та підтверджує всю серйозність їхніх намірів.

У «Великій російській енциклопедії» [30] та на російськомовному сегменті інтернет-енциклопедії «Вікіпедія» зазначено, що під час переговорів лише представники СРСР повідомили учасникам план дії своїх збройних сил на випадок війни, в той час як Велика Британія та Франція відмовилися це робити через засекреченість цієї інформації. Однак, ці твердження не відповідають дійсності, адже не мають під собою жодного фактологічного підґрунтя.

Після обміну важливою стратегічною інформацією сторони переговорного процесу розпочали процес вироблення плану спільних дій проти Німеччини та підготовку до підписання військового пакту. Однак каменем спотикання виявилось безкомпромісне бажання представників СРСР отримати гарантію на право вступу Червоної армії у Віленський коридор, Галичину та на румунську територію у випадку збройної агресії Німеччини проти Польщі та Румунії [31, с. 571]. У відповідь на цю вимогу генерал Думенк доволі однозначно відповів, що держави-учасниці переговорів мають зосередити свої зусилля на захисті власних кордонів, але бути готовими надати збройну підтримку Польщі та Румунії в тому випадку, якщо уряди цих країн звернуться з таким проханням

[31, с. 563]. Але маршал Ворошилов продовжував наполягати на радянських вимогах, аргументуючи їх тим, що збройні сили Польщі та Румунії можуть бути знищені потенційний ворогом ще до того, як їх уряди попросять про допомогу [31, с. 569]. Свій промову Ворошилов закінчив ствердженням, що отримання відповіді на вимогу вступу радянських військ на територію Польщі та Румунії є вирішальним (в оригіналі «кардинальним») для переговорів [31, с. 569].

З точки зору військової стратегії подібна позиція видається спірною, оскільки радянські оперативно-стратегічні об'єднання, зосередженні вздовж радянсько-польського кордону, використовуючи укріплення «лінії Сталіна», цілком успішно могли протистояти німецьким військам навіть у випадку капітуляції Польщі. Тим не менше, з точки зору геополітики стає зрозуміло, що, ймовірно, Радянський Союз мав намір використати свою військову присутність у Польщі та Румунії з метою збільшення власного політичного впливу у цих країнах.

Офіційні Варшава та Бухарест не надали своєї згоди на пропуск радянських військ на свою територію. Таким чином досвід війни з СРСР у 1920 році та складна дипломатична обстановка 1938 року через деклароване бажання СРСР відправити війська на захист Чехословаччини через територію Румунії та Польщі мали відчутний вплив на позицію цих країн. У свою чергу, Франція та Британія не змогли переконати Румунію та Польщу надати згоду на прохід радянських військ. Оскільки К. Ворошилов як представник СРСР продовжував наполягати на вирішенні цього питання, переговори зайшли у глухий кут. Варто зазначити, що навіть незважаючи на відмову поляків та румунів пропустити радянські війська, Франція, Велика Британія та СРСР все ще могли продовжити перемовини з метою підписання військової конвенції, спрямованої на недопущенні війни в Європі. Навіть у тому випадку, якби основні сили Червоної армії було сконцентровано вздовж радянсько-польського та радянсько-румунського кордонів, вони б усе одно мали можливість перейти їх у разі нападу Німеччини на ці країни за згоди з боку їхніх урядів. Більше того, у разі успішного підписання військової конвенції країни могли б співпрацювати у військово-технічній та промисловій царині, що б збільшило потенціал цього альянсу.

Однак Британія і Франція не змогли знайти потрібних важелів впливу на Польщу та Румунію, а для пропуску радянських військ згода цих країн була обов'язковою константою. Навіть у тому випадку, якби Англія та Франція погодилися на прохід військ всупереч бажанню Польщі, то на практиці це б не мало жодного впливу на реальну можливість його реалізації, а радянські війська зустріли б збройний опір польських прикордонників.

Саме з цих причин переговори зайшли у глухий кут, а вже 22 серпня, завдяки дипломатичним зусиллям німецького посла у Москві Вернера фон дер Шуленбурга, було офіційно оголошено про приїзд до Москви міністра

закордонних справ Райху Йоахіма фон Ріббентропа з метою підписання договору про ненапад з СРСР.

Досить правдиво виглядає цитування А. Трубайчуком записки Сталіна Ворошилову напередодні, 21 серпня, наступного змісту: «Клим! Коба сказав, щоб ти згортав шарманку». З цих слів стає зрозумілим, що німецько-радянські переговори досягли свого результату і за таких умов Сталін втратив будь-який інтерес до продовження переговорів з британо-французькою делегацією [4, с. 38].

З того моменту подальші переговори з СРСР з метою створення оборонного альянсу проти Німеччини втратили будь-який сенс, адже зміст цієї угоди виключав можливість СРСР вести бойові дії проти Німеччини.

Щодо особистої відповідальності французького прем'єр-міністра за зрив переговорів, французька дослідниця Елізабет дю Рой зазначає, що Е. Даладьє покладав великі сподівання на успіх Московських перемовин, а після їх провалу дуже важко сприйняв цей дипломатичний крах [16, р. 329]. Таким чином, навіть побіжний аналіз тієї патової ситуації у якій опинилася Франція в 1939 р., намагаючись підготуватися до війни з Німеччиною, дає підстави стверджувати, що з точки зору геополітики та навіть здорового глузду, французький прем'єр-міністр просто не міг навмисно саботувати ці перемовини, адже пошук союзника серед керівництва СРСР був чи не єдиним шансом досягти військового паритету з німецькою воєнною машиною.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було науково обґрунтовано, що звинувачення Радянським Союзом керівництва Франції та Великої Британії у саботуванні Московських переговорів 1939 року несуть у собі чітко окреслену мету – зняти з себе провину за укладання пакту з нацистською Німеччиною та перекласти відповідальність за розв'язання Другої світової війни в Європі на країни Заходу. Враховуючи той факт, що саме гарантована дружня позиція СРСР розв'язала нацистській Німеччині руки на Сході, провина СРСР як одного з ініціаторів Другої світової не потребує додаткового підтвердження. За влучною метафорою А. Трубайчука, «Сталін був для Гітлера семафором, який мав увімкнути світло його агресії проти Польщі» [9, с. 134].

Джерелом дезінформації стосовно відповідальності Британії та Франції за зрив Московських переговорів та особистої ролі в цьому процесі Даладьє виступає ідеологічно заангажована декларація французьких комуністів «Ми звинувачуємо». Твердження, що містить цей документ засвідчують спробу радянського керівництва об'єднати зусилля європейських комуністичних сил задля забезпечення власних геополітичних інтересів та виправдання факту укладення політичної угоди із нацистською Німеччиною.

Студювання документів та літератури з вказаної теми дає можливість стверджувати, що окремі радянські клішовано-ідеологічні твердження зустрічаються в українському сегменті історіографії та енциклопедистики

навіть у виданнях, опублікованих вже в період незалежної України. Подолання цієї постколоніальної потреби цитування та переписування радянських та російських енциклопедичних видань стане тим викликом, який покаже здатність української науки продукувати цілком оригінальні дослідження, спираючись не на раніше опублікований ще за часів СРСР матеріал, а безпосередньо на комплекс доступних джерел. Незважаючи на той факт, що в радянській та російській енциклопедистиці дійсно приділена увага правдивості зазначених дат та фактологічному наповненню матеріалу, доволі часто ідеологічні чинники призводили до викривлення історичних акторів та причинно-наслідкових зв'язків історичних подій. Приклад постаті Едуарда Даладье в контексті Московських перемовин 1939 року яскраво демонструє той факт, що використання подібних заангажованих тверджень, які не відповідають основоположним принципам історичної науки: історизму та об'єктивності в українських академічних виданнях є неприпустимими.

Заради дотримання неупередженої позиції варто зазначити, що представники Великої Британії та Франції все ж припустилися певних прорахунків під час підготовки до перемовин. Зокрема, члени делегації відправилися до Москви найдовшим шляхом – на борту пароплава, замість того, щоб скористатися літаком. До того ж, на початковому етапі перемовин виявилось, що англійський представник адмірал Дракс не мав письмово завірених повноважень. Тим не менш, варто погодитися з думкою відомого американського советолога Адама Улама, про те, що жодна з цих причин не мала вирішального впливу на провал Московських перемовин 1939 року [12, р. 197]. Ще одним аргументом на користь хибності думки, що переважає в радянській/російській історіографії щодо недостатніх повноважень членів франко-британської делегації в підписанні воєнної конвенції з СРСР, варто навести приклад механізму укладення радянсько-німецького пакту про ненапад, коли попередні переговори в Москві проводив посол Шуленбург, а на підписання угоди приїхав міністр закордонних справ Третього Райху Ріббентроп. Подібна схема могла б цілком спрацювати і у підсумку франко-британо-радянських переговорів. може слугувати той факт, що у випадку остаточного завершення вироблення військової конвенції, для її підписання в Москву міг прибути міністр закордонних справ Франції Ж. Бонне. На підтримку цієї тези можна провести аналогію з німецько-радянським процесом весни-літа 1939 р. між німецьким послом Шуленбургом та наркомом закордонних справ СРСР В. Молотовим, які виробили основні умови двосторонньої політичної угоди для підписання якої 23 серпня 1939 р. прибув міністр закордонних справ Райху Й. Ріббентроп.

Вагомим прорахунком французької та британської дипломатії було те, що вона недостатньо реалістично оцінила динаміку розвитку відносин СРСР та Німеччини, що за пару місяців закінчилися підписанням політичної угоди між ними.

Аналіз політичних рішень Едуарда Даладье у міжвоєнний період дозволяє стверджувати, що французький прем'єр-міністр не тільки не мав жодної причини саботувати Московські перемовини, а й упродовж свого перебування на ключових політичних постах демонстрував зацікавленість у налагодженні дипломатичних зв'язків з Радянським Союзом із перспективою їх подальшого розширення у повноцінну військову конвенцію.

Тож, можна констатувати що у конкретному випадку Московських переговорів йдеться про підміну понять, коли прорахунки однієї зі сторін перемовин видають за ключову причину провалу всіх дипломатичних контактів. Очевидно, що радянським військово-політичним керівництвом, а також істориками це було зроблено з чіткою метою – частково зняти із себе відповідальність за нехтування союзом з антигітлерівською коаліцією, укладення пакту з агресором та в подальшому фактичний геополітичний поділ Європи на сфери впливу.

Цікаво прослідкувати еволюцію радянських поглядів на взаємини зі своїми сусідами. Зокрема за короткий час СРСР перейшов від ідеї захисту своїх сусідів від агресора до планомірної експансії. Польща, дозвіл на прохід на територію якої СРСР так палко намагався отримати, мотивуючи це потребою захисту останньої, сама стала жертвою радянського нападу, а менш ніж через рік Румунії було надіслано ультимативну вимогу щодо Північної Буковини та Південної Бессарабії.

Це формує основу для констатації, що позиція СРСР під час перемовин регулювалася двома факторами: геополітичними зацікавленнями СРСР та їх репрезентацією перед тією стороною, з якою ці перемовини велися. Якщо під час дипломатичних контактів з Францією та Великою Британією радянський емісар наполягав на потребі захисту своїх країн-сусідок, то під час укладання пакту з Гітлером основним предметом було задоволення своїх геополітичних амбіцій та планомірна експансія. Водночас, для «внутрішнього споживача» радянський диктатор Сталін виступаючи 10 березня 1939 р. на XVIII з'їзді ВКП(б), наголосив на тому, що Радянському Союзу варто утриматися від вступу у європейські війни, адже деякі країни [очевидно йдеться про Велику Британію та Францію – прим. авт.] звикли «загрібати жар чужими руками» [32, с. 301]. Навіть побіжне дослідження сукупності та різноманіття позицій, які декларував СРСР щодо своєї зовнішньої політики дозволяє зробити такий висновок: об'єкти перемовин були одні й ті самі – країни-сусідки, на які СРСР бажав поширити свій вплив, а от шляхи досягнення цієї мети могли бути різними: від укладання військової конвенції з антигітлерівською коаліцією до підписання договору про ненапад з Німеччиною.

Таким чином, захист країн та активні бойові дії проти агресора були не самоціллю, а тільки проміжним етапом радянської політики, результати якого дали б змогу СРСР розгорнути свої збройні сили на території країн-сусідок. Враховуючи той факт, що під час Другої світової війни Червона армія увійшла

на території кількох європейських країн як «армія визволителька» (принаймні декларовано), а залишилася вже як окупаційна сила, результати вступу радянських військ до Польщі та Румунії були доволі прогнозованими. Навіть у тому випадку якби радянська військова присутність у цих країнах змогла б стримати територіальну експансію Гітлера, що цілком ймовірно, то це б все одно спричинило включення Польщі та Румунії у зону прямого геополітичного впливу та деякою мірою політичного контролю з боку СРСР, що б обмежувало суверенність вказаних держав. Також, складно спрогнозувати чи покинули б частини Червоної армії території цих країн у випадку відповідної вимоги з боку їх урядів.

Отримані результати дають змогу підважити один з висновків Адама Улама про те, що зовнішня політика СРСР спрямовувалася на утримання країни подалі від міжнародного конфлікту, що мав спалахнути в Європі [12, р. 185]. Аналіз архівних джерел незаперечно доводить, що питання вступу у війну перед СРСР не стояло, а єдиними змінними факторами були час вступу у цю війну, сторона конфлікту та «ціна», яку запропонують за цей вступ потенційні союзники. Зрозуміло, що остання величина вимірювалася тими територіями, що мали б відійти до СРСР у разі успішного укладання військової конвенції.

Наостанок, варто зазначити, що наврядчи другорядні на думку радянської/російської історіографії переговори спонукали б їхню пропагандистську машину витратити значну кількість різноманітних ресурсів для фальсифікації спільних зусиль в пошуках конструктивного діалогу з СРСР щодо створення системи колективної безпеки в умовах реалістичної загрози розв'язання нового глобального конфлікту.

Список використаних джерел та літератури

1. Édouard Daladier. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Edouard-Daladier>
2. Громыко А. Даладьє Едуард. Дипломатический словарь в 3-х томах. Т. I. А-И. Москва: Наука, 1985. 423 с.
3. Кривонос Р. Едуард Даладьє. Українська дипломатична енциклопедія в II томах. Т. 1. Київ: Знання України, 2004. 655 с.
4. Трубайчук А. Пакт о ненападении? Была ли альтернатива Второй мировой войне. Киев: Издательство ЦК ЛКСМУ «МОЛОДЬ», 1990. 117 с.
5. Майский И. Воспоминания советского дипломата. Москва: Международные отношения, 1987. 784 с.
6. Ширер В. Злет і падіння Третього Райху. Т. 1. Київ: Наш Формат, 2018. 704 с.
7. Édouard Daladier. *Oxford Reference*. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095658113>
8. Трубайчук А. Містер з парасолькою: Невіл Чемберлен. Київ: асоціація істориків «Істина», 1994. 106 с.
9. Трубайчук А. Брудершафт двох диктаторів. Київ: асоціація істориків «Істина», 1993. 336 с.
10. Машевський О., Ткачук Т. Британсько-французько-радянські переговори 1939 р.: нереалізована спроба створення системи колективної безпеки у Європі. *Європейські історичні студії*. 2018. № 10. С. 151-175.
11. Taylor A. *The origins of the Second World War*. New York: Atheneum, 1983. 296 p.

12. Ulam A. The Russian connection. World War II, roots and causes. Lexington, Mass.: D.C. Heath, 1975. P. 185-200.
13. Кіссінджер Г. Дипломатія. Київ: КМ-Букс, 2021. 864 с.
14. Карасевич А., Шачковська Л. Політологічна енциклопедія. Книга II. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Умань, 2016. 565 с.
15. Карасевич А., Шачковська Л. Політологічна енциклопедія. Книга IV. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Умань, 2016. 635 с.
16. Du Réau E. Edouard Daladier, 1884-1970. Paris: Fayard, 1993. 581 p.
17. Мы обвиняем [декларация ФКП, направленная А. Жданову 23 мая 1940 г.]. *РДАСПИ*, ф. 495, оп. 74, д. 519, л. 3.
18. Rossi A. A Communist Party in Action: An Account of the Organization and Operations in France. Shoe String Pr Inc, 1970. 301 p.
19. Maurice Thorez. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Maurice-Thorez>
20. Телеграмма Временного Поверенного в Делах СССР во Франции в Народный Комиссариат Иностранных Дел СССР. 8 октября 1936 г. *Документы внешней политики СССР. Т. XIX. 1 января-31 декабря 1936 г.* М.: Политиздат, 1974. 671 с.
21. Телеграма Полномочного Представителя СССР во Франции В.П. Потемкина в Народный Комиссариат Иностранных Дел СССР. *Документы по истории мюнхенского сговора. 1937-1939.* М.: Политиздат, 1979. 671 с.
22. Feiling K. The life of Neville Chamberlain. Hamden: Arcon Books, 1970. 477 p.
23. Overy R. The road to war. London: Vintage Books, 2009. 537 p.
24. Харук А. Французские истребители Второй Мировой. М: Яуза, 2013. 114 с. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=89184&p=27
25. Мокрик Р. Чеські історії ХХ століття. Київ: Дух і Літера, 2024. 368 с.
26. Середницький Я. Павло Шандрук. Вереснева кампанія 1939 року. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 192 с.
27. Громыко А. Московские (СССР, Англия, Франция) переговоры 1939. *Дипломатический словарь в 3-х томах. Т. II. К-Р.* Москва: Наука, 1985. 500 с.
28. Запись утреннего заседания военных миссий СССР, Англии и Франции. 13 августа 1939 г. *СССР в борьбе за мир накануне второй мировой войны (сент. 1938-август 1939 гг.): Док. и материалы.* Москва: Политиздат, 1971. 671 с.
29. Запись вечернего заседания военных миссий СССР, Англии и Франции. 13 августа 1939 г. *СССР в борьбе за мир накануне второй мировой войны (сент. 1938 – август 1939 гг.): Док. и материалы.* Москва: Политиздат, 1971. 671 с.
30. Московские переговоры 1939. *Большая российская энциклопедия.* URL: https://old.bigenc.ru/world_history/text/2233349
31. Запись заседания военных миссий СССР, Англии и Франции. 14 августа 1939 г. *СССР в борьбе за мир накануне второй мировой войны (сент. 1938-август 1939 гг.): Док. и материалы.* Москва: Политиздат, 1971. 671 с.
32. Сталин И. Сочинения. Т. 14. Москва: Издательство «Писатель», 1997.

References

1. Édouard Daladier. *Britannica*. [Online]. Available from: <https://www.britannica.com/biography/Edouard-Daladier> [in English].
2. Gromyko, A. (ed.) (1985). *Diplomaticheskij slovar v 3 tomakh*. Т. I. А-І. Moskva: Nauka. [In Russian].
3. Kryvonos, R. (2004). *Eduard Daladie. Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia v II tomakh*. Т. 1. Kyiv: Znannia Ukrainy. [In Ukrainian].
4. Trubaichuk, A. (1990). *Pakt o nenapadenii? Bila li alternativa Vtoroi mirovoi voine*. Kiev: Izdatelstvo TsK LKSMU «MOLOD'». [In Russian].

5. Maiskii, I. (1987). *Vospominaniya sovetskogo diplomata*. Moskva: Mezhdunarodnie otnosheniya. [In Russian].
6. Shyrer, V. (2018). *Zlet i padinnia Tretoho Raikhu*. T.1. Kyiv: Nash Format. [In Ukrainian].
7. Édouard Daladier. *Oxford Reference*. [Online]. Available from: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095658113> [In English].
8. Trubaichuk, A. (1994). *Mister z parasolkoiu: Nevil Chamberlen*. Kyiv: asotsiatsiia istorykiv «Istyna». [In Ukrainian].
9. Trubaichuk, A. (1993). *Brudershaft dvokh dyktatoriv*. Kyiv: asotsiatsiia istorykiv «Istyna». [In Ukrainian].
10. Mashevskiy, O., Tkachuk, T. (2018). Brytansko-frantsuzko-radianski perehovory 1939 r.: nerealizovana sprobа stvorennia systemy kolektyvnoi bezpeky u Yevropi. *Yevropeiski istorychni studii*, 10, ss. 151-175. [In Ukrainian].
11. Taylor, A. (1983). *The origins of the Second World War*. New York: Atheneum. [In English].
12. Ulam, A. (1975). *The Russian connection. World War II, roots and causes*. Lexington, Mass.: D.C. Heath. [In English].
13. Kissyndzher, H. (2021). *Dyplomatiia*. Kyiv: KM-Buks. [In Ukrainian].
14. Karasevych, A., Shachkovska, L. (2016). *Politolohichna entsyklopediia. Knyha II. Navchalnyi posibnyk dlia vyshchyykh navchalnykh zakladiv*. Uman. [In Ukrainian].
15. Karasevych, A., Shachkovska, L. (2016). *Politolohichna entsyklopediia. Knyha II. Navchalnyi posibnyk dlia vyshchyykh navchalnykh zakladiv*. Uman. [In Ukrainian].
16. Du Réau, E. (1993). *Edouard Daladier, 1884-1970*. Paris: Fayard. [In French].
17. Mi obvinyaem [deklaratsiya FKP, napravlennaya A. Zhdanovu 23 maya 1940 g.]. *RGASPI*, f. 495, op. 74, d. 519, l. 3. [In Russian].
18. Rossi, A. (1970). *A Communist Party in Action: An Account of the Organization and Operations in France*. Shoe String Pr Inc. [In English].
19. Maurice Thorez. *Britannica*. [Online]. Available from: <https://www.britannica.com/biography/Maurice-Thorez> [In English].
20. Telegramma Vremennogo Poverennogo v Delakh SSSR vo Frantsii v Narodnii Komissariat Inostrannikh Del SSSR. 8 oktyabrya 1936 g. *Dokumenti vneshnei politiki SSSR. T. XIX. I yanvarya-31 dekabrya 1936 g.* (1974). Moskva: Politizdat. [In Russian].
21. Telegramma Polnomochnogo Predstavatelya SSSR vo Frantsii V.P. Potemkina v Narodnii Komissariat Inostrannikh Del SSSR. *Dokumenti po istorii myunkhenskogo sgovora. 1937-1939.* (1979). Moskva: Politizdat. [In Russian].
22. Feiling, K. (1970). *The life of Neville Chamberlain*. Hamden: Arcon Books. [In English].
23. Overy, R. (2009). *The road to war*. London: Vintage Books. [In English].
24. Haruk, A. (2013). *Francuzskie istrebiteli Vtoroj Miroyoj*. Moskva: Yauza. [In Russian].
25. Mokryk, R. (2024). *Cheski istorii XX stolittia*. Kyiv: Dukh i Litera. [In Ukrainian].
26. Serednytskyi, Ya. (2016). *Pavlo Shandruk. Veresneva kampaniia 1939 roku*. Ternopil: Mandrivets. [In Ukrainian].
27. Gromyko, A. (ed.) (1985). *Diplomaticeskij slovar v 3 tomakh. T. II. K-R*. Moskva: Nauka. [In Russian].
28. Zapis utrennego zasedaniya voennikh missii SSSR, Anglii i Frantsii. 13 avgusta 1939 g. *SSSR v borbe za mir nakanune vtoroi mirovoi voini (sent. 1938-avgust 1939 gg.): Dok. i materialy.* (1971). Moskva: Politizdat. [In Russian].
29. Zapis vechernego zasedaniya voennikh missii SSSR, Anglii i Frantsii. 13 avgusta 1939 g. *SSSR v borbe za mir nakanune vtoroi mirovoi voini (sent. 1938-avgust 1939 gg.): Dok. i materialy.* (1971). Moskva: Politizdat. [In Russian].
30. Moskovskie peregovory 1939. *Bolshaya rossiiskaya entsiklopediya*. [Online]. Available from: https://old.bigenc.ru/world_history/text/2233349 [In Russian].

31. Zapis zasedaniya voennikh missii SSSR, Anglii i Frantsii. 14 avgusta 1939 g. SSSR v borbe za mir nakanune vtoroi mirovoi voini (sent. 1938-avgust 1939 gg.): Dok. i materialy. (1971). Moskva: Politizdat. [In Russian].
32. Stalin, I. (1997). Sochineniya. T. 14. Moskva: Izdatelstvo "Pisatel". [In Russian].

Lytvyn V., Cherevko O. Reasons of the Failure of the Triple Alliance Negotiations 1939 in Soviet Propaganda: an Attempt of Deconstruction.

The article examines the course of the Moscow parleys 1939 (also known as triple alliance negotiations) between representatives of Great Britain, France and the USSR which goal was the signing a military convention between these countries. In Soviet and Russian historiography, the blame for the failure of the parleys is traditionally laid at the feet of Britain and France. A similar view is represented in Soviet, Russian, and even Ukrainian encyclopaedias, which point to the role of French Prime Minister Edouard Daladier as a person who deliberately sabotaged the negotiations. Nevertheless, the analysis of archival sources has refuted the Soviet falsification about Edouard Daladier's sabotage of the Moscow parleys. The politician's personal interest in cooperation with the USSR, his attempts to establish diplomatic contacts between the countries in the interwar period, and the behaviour of his emissary, General Aimé Dumenc, suggest that the real reasons for the failure of the negotiations were deliberately falsified and distorted. A careful analysis of the geopolitical and military situation in which Great Britain and France found themselves in 1939 shows that these countries were interested in signing a military convention with the USSR to counteract the expansionist policies of Germany and Italy, and the study of the transcripts of the negotiations allows us to conclude that the Western countries were serious about their intentions to enter into a military alliance with the USSR. Instead, the USSR representatives showed an excessive interest in obtaining the right to pass their troops into Poland and Romania. It was the inability to meet this demand that led to the failure of the Moscow parleys. Obviously, the Soviet Union, in an attempt to shift the responsibility for the failure of the negotiations and to avoid responsibility for its alliance with the aggressor, which was formalised in the Molotov-Ribbentrop Pact and its secret protocol, tried to blame France and Great Britain. The study of the Ukrainian encyclopaedic editions of the Independence era has shown that their compilers paid inadequate attention to the personalities of leading political figures of the interwar period and abused the citation of Soviet ideologically biased publications.

Keywords: *diplomacy, interwar period, Moscow parleys 1939, Triple alliance negotiations, Edouard Daladier, Aimé Dumenc, Reginald Drax, Kliment Voroshilov.*

Надійшла до редколегії: 18.12.2025

Прийнята до друку після рецензування: 29.01.2026

Дата публікації: 26.03.2026